

*В.С. Шандра,
О.О. Крижанівська,
О.Л. Вільшанська
(м. Київ)*

**ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННЯ
ЯК НАУКОВИЙ ПІДХІД ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
XIX – початку XX століття¹**

Радикальні соціально-політичні зміни, що відбулися на теренах колишнього СРСР із середини 80-х рр. XX ст., привели до виникнення й розвитку пострадянського простору, утворення та становлення незалежних національних держав, у тому числі Української. Вони виявили неспроможність заідеологізованого соціального проекту, невід’ємною частиною якого була історична наука. Це не могло не породити кризові явища в останній. У розумінні основних причин цих явищ і визначення шляхів їх подолання серед учених-істориків єдності не було. Їх об’єднувало лише усвідомлення наявності кризи теорії й методології та сприйняття змін, що відбувалися, як реальної загрози депрофесіоналізації історичного пізнання².

Назріла необхідність пошуку нових методологічних засад історичної науки. Теоретичні дискусії, що розгорнулися в академічному середовищі, посприяли переходу від моністичної до плюралістичної інтерпретації минулого, що супроводжувалось актуалізацією неklasичної й постнеklasичної моделей історичної практики.

Істотні зміни проявилися у розширенні традиційних і появі нових дослідницьких полів, нової проблематизації історичного розвитку, в формуванні міждисциплінарних підходів та новій структурі самої історичної науки.

Внаслідок поступової відмови пострадянських учених від єдиної методологічної основи інтерпретації історичних подій, явищ і процесів, характерних для тоталітарних режимів з їх зосередженням на класовому розумінні, сучасна історіографія все впевненіше вдається до пошуку нових напрямів та підходів, відмовляючись від стандартів так званої офіційної науки. Тематика історичних досліджень, характерних для радянських часів, переглядається на користь тих, які раніше належали до „неактуальних”, ідеологічно шкідливих. Пробудився інтерес до табуованих

раніше особистостей, а також до тем, які не вписувалися в прокрустове ложе ще недавно пануючих сюжетів політичної чи економічної історії, а належать до соціорелігійної, інтелектуальної, воєнної історії, а також історії ідей, культури, довкілля, гендерних студій тощо. Звільняючи дорогу новій історичній проблематиці, старі теми, однак, залишили нам у спадок свої методологічні підходи, непридатні для дослідження нової проблематики, яка відповідає запитам сьогоденного читача.

Активно розвиваються міждисциплінарні дослідження, в ході яких формується нова наукова картина світу. Переглядаються ідеали й норми останніх, закладаються філософські підвалини для цієї перебудови. „Ця обнадійлива тенденція, – як зазначає І.С. Добронравова, ? посилюється принциповим виходом за межі дисциплінарного ділення досліджень нелінійної динаміки процесів самоорганізації. Оскільки предметом нелінійної науки є дуже важливі для людини екологічні, соціальні живі системи, виникла настійна потреба в обговоренні дослідниками-гуманітаріями не лише загальнометодологічних та філософських основ творчої діяльності, а й життєво важливих проблем за межами вузько дисциплінарних наукових шкіл і, отже, – у відповідній термінології”³.

Останнім часом серед багатьох нових підходів до історіографії найбільш популярними стали історико-антропологічні та соціокультурні, які переживають щось на зразок інституціоналізації. Вони зародились у Франції завдяки дослідженням Ф. Броделя, Л. Февра, були розвинуті М. Блоком, Ж. Дюбі й іншими, а зусиллями А.Я. Гуревича, Ю.Л. Безсмертного та інших російських дослідників пересажені на вітчизняний ґрунт, а через переклад праць американської дослідниці Н. Земон Дейвіс та подібних завоювали вже чимало прихильників і послідовників, особливо серед тих, хто займається проблемами соціальної історії. Найголовнішою й визначальною ознакою, прикметною рисою нових підходів до науки є розгляд соціальних процесів залежно від властивостей та потреб людини із зосередженням уваги до її свідомості, як індивідуальної, так і масової, причому визнається активна роль людського фактора в історії. Цей напрям досліджень не має чітких координат та постійно демонструє поліваріантність, оскільки носить міждисциплінарний характер.

Важливо також зауважити, що вчені багатьох країн дотримуються неоднакових точок зору на те, що слід розуміти під історичною антропологією. Так, італійські дослідники розуміють останню як мікроісторію, німецькі – дотримуються підходів до традиційної історії, які сформувалися у такі поняття, як «етнологія соціального минулого», «історичні дослідження поведінки» та *історія повсякдення*, а англійські – схильні розглядати її як «історію знизу».

Починаючи від 1980-х рр., останні стали найпопулярнішими й викликали справжній «історичний бум». Виник масовий інтерес до вивчення минулого свого міста, селища, вулиці, власної сім'ї, роду, фабрики чи копальні.

Перехід від дослідження виключно макроісторичних процесів до їх гармонійного поєднання з вивченням мікроісторії істотно сприяє конструюванню механізму розгляду того, як люди оцінюють власне життя, свій внутрішній світ, як вони ідентифікують себе, визначають національну приналежність тощо. В свою чергу дослідження минулого під таким кутом зору допомагає з'ясувати, як народжується індивідуальне рішення та як воно співвідноситься з імперативами, що нав'язуються суспільством, монархом, владою. Зміщення акцентів зі стандартного, найбільш поширеного, середнього на особливе, одиничне, казусне, від масового до індивідуального не тільки характеризує зміну парадигм у сучасній науці, а й дозволяє поставити одне з основних завдань історика – дослідження приватного життя. Цим завданням є пошук відповіді на запитання, як індивідуальні інтенції вписуються у систему колективного примусу⁴.

Саме тому *історію повсякдення* масово підтримали історики, які кинули своєрідний виклик професійним ученим. Це в їхньому оточенні широко почала практикуватися «усна» або «жива історія», внаслідок чого з'явилися масиви записів спогадів літніх людей про своє життя. Учасники Другої світової розповідали, наприклад, про власні, конкретні відчуття війни. Цей інтерес до досвіду і переживання «маленької людини» отримав назву *історія повсякдення*, або – *історія знизу*.

Розвиток нового напрямку в науці поставив перед дослідниками проблему про співвідношення усних та писемних джерел, і показав, що вони не є взаємовиключними, а навпаки, мають як загальні, так й особливі риси та завдання. Відповідно, вони вимагають різних прийомів і методів аналізу й інтерпретації. Але недооцінка чи, навпаки, переоцінка усних джерел призводить до того, що губляться їх особливості, а самі вони перетворюються або у просте доповнення до традиційних писемних документів, або в ілюзорний засіб для вирішення всіх проблем⁵.

Як складова більш широкого процесу демократизації громадського життя у Німеччині, розгортання наукових студій з історії повсякдення, співпало із зародженням руху «зелених» та феміністів. Спершу деякі представники академічної історичної науки критикували цей жанр як такий, що підриває основи професійності, характеризували його як неоригінальний і навіть дилетантський. Інші, однак, підтримали й створили на його основі власну концепцію. Зокрема йдеться про співробітника Інституту історії імені Макса Планка в Геттінгені (ФРН) А. Людтке.

Вже до кінця 1980-х рр. *історія повсякдення* стала загальноновизнаним науковим напрямком. На відміну від інших країн, німецькі дослідники головну увагу зосередили не на середньовіччі, а на життєпису людей ХХ ст.⁶ Один із критиків представників цього напрямку – Ю. Кокка – спробував дати визначення *історії повсякдення* шляхом з'ясування специфічних рис останньої. Він підкреслив, що головним предметом дослідження її є не ключові історичні події або великі ідеї, а повсякденне життя простих людей, зміни в їхньому житті й у них самих разом з епохою та в середині часових відрізків. Йдеться про «маленьких людей», безіменних учасників історичного дійства, не завжди творців останнього, але тих, по кому прокочується його колесо⁷. Інший учений, професор Йоркського університету Дж. Шарп зауважує таку сферу дослідження, як історичний досвід тих людей, чиє існування часто ігнорувалося, вважалося samozрозумілим або побіжно згадувалося в контексті головних подій минулого. Його хвилює і таке фундаментальне питання, чи є історія знизу підходом до вивчення історії, чи це особливий тип історії. Й він усе ж схиляється до першого⁸.

Історико-антропологічні та соціокультурні підходи до традиційної історії віднайшли своїх послідовників й в сучасній Росії, але, як і на Заході, вони сконцентрувалися здебільшого над дослідженням середньовічної історії⁹.

Поле застосування історико-антропологічного підходу до дослідження минулого поступово розширюється, все глибше зачіпає нетрадиційну тематику, про що свідчать також публікації двох часописів, які видаються під грифом Інституту загальної історії Російської академії наук. Перший із них «Одиссей. Человек в истории», кожний випуск якого присвячений певній, більш-менш чітко визначеній науковій проблемі. Так, у першому – було представлено дослідження із соціальної історії та історії культури (М., 1989), в другому – (М., 1990) вони об'єднувалися під назвою «Особистість і суспільство», у третьому – (М., 1991) – дано культурно-антропологічну історію сьогодення й т. д. Останні випуски побачили світ за редакцією А.Я. Гуревича. Виходу цього видання передувала робота семінару з історичної психології та дискусія про індивідуальне й особисте в історії¹⁰. Другим виданням є щорічник «Казус», який почав видаватися дещо пізніше, починаючи з 1998 р., під редакцією Ю.Л. Безсмертного і М.А. Бойцова. На сьогодні в Росії *історія повсякдення* розробляється інтенсивно, про що свідчать назви цілої серії книжок, які виходять під рубрикою «Живая история», «Повседневная история», у центрі котрих не лише російське минуле, а й світове. Хоча, варто зауважити, деякі видавці явно зловживають популярною нині назвою, під якою вміщують тексти, які не відповідають її суті.

Серед російських науковців, які плідно досліджують світ людей минулого, слід віднести, крім редакторів вказаних часописів, Л.П. Рєпіну, А.Г. Левінсона, К.В. Хвостову, О.Е. Кошелеву, Н.Л. Пушкарьову та ін. До статей цих авторів долучаються й ті, які присвячені історії повсякдення, зокрема буднів та свят, приватного життя, сім'ї, окремих родів, неформальних зв'язків тощо. Серед них не може не привертнути увагу дослідження А.Я. Гуревича «Средневековый купец»¹¹. Щодо періоду XIX ст., то воно в цих виданнях майже не представлено. Варто назвати лише окреме монографічне дослідження М.М. Громіка «Традиционные нормы поведения и формы общения русских крестьян XIX в.» (М., 1986).

Історія повсякдення, як жанр, як напрямок наукових досліджень, ще далеко від практики реалізації у сучасній українській історіографії, котра досліджує XIX ст. Однак варто зауважити, що в Україні ще вчені-романтики (М.О. Максимович, М.І. Костомаров й інші) постійно зверталися до «живої історії» та в цьому руслі захоплювалися звичаями і способами народного життя. Розвиток студій у галузі етнографії й фольклору, як справедливо відзначають дослідники, зближує гуманітарні дисципліни та разом з тим сприяє їх самовизначенню. Те, що не привертало уваги науковців учора, стає актуальним сьогодні, наближуючи їх до розуміння закономірностей у хаотичному світі оточуючої нас культурної реальності¹². Все ж, чимало сьогоднішніх учених, звичайно, продовжують розглядати минуле у макрокатегоріях політичної й економічної історії – «робітничий клас», «селянство», «нація», «народ», «клас», «масова свідомість» та т. п., а щоб побачити конкретну реальну, живу людину, нерідко звертаються до літературних героїв. І популярними стають, наприклад, літературні образи чиновників, створені насамперед М.В. Гоголем, А.П. Чеховим, М.Є. Салтиковим-Щедріним, І.С. Нечуєм-Левицьким, В.С. Пікулем й ін.

Ось чому важко не погодитися із Дж. Шарпом, який вважає, що для історика однаково важливим є як досвід простолюду, так і графів, плутократів та єпископів. Для цього він посилається на давно виписаний Е.Г. Карром образ Цезаря. Якщо його переправа через невеличку річку Рубікон є фактом минулого, то переправа через неї мільйонів людей має бути таким же історичним фактом¹³.

Саме за створеними письменниками образами представників влади, ми уявляємо, наприклад, російського провінційного бюрократа некомпетентним, корумпованим, порушником законності й т. д. І тут слухними є міркування Б.М. Миронова про те, що письменники нерідко нарочито перебільшували вади російського чиновництва, щоб у такий спосіб скомпрометувати верховну владу, дискредитувати набридлу ідею самодержавства¹⁴. Серйозні наукові дослідження (наприклад, Річарда

С. Вортмана) доводять протилежне. Саме російським чиновникам вдалося переконати Олександра II в потребі запровадити судові статути та втілити у життя відповідну реформу 1864 р. – одну з найдосконаліших Великих реформ, яка істотно посприяла модернізації й вестернізації Російської імперії¹⁵.

Після здобуття Україною незалежності на зміну класовій історії прийшла історія національних рухів, автори якої так само не поспішають бачити окремої людини, її почуття і переживання, ігнорують того «маленького українця», який не мав прямого впливу на великі соціальні зміни.

Серед гуманітаріїв переважає думка, що *повсякденна історія* більше підходить не до вивчення минулого, а до етнології, етнографії, соціології, демографії тощо. Втім, уже з'явилися й такі статті, автори яких, хай із певною натяжкою, можуть бути віднесеними до тих, які залучають *повсякденну історію*, хоча вони, можливо, і не пов'язують свої дослідження саме з цим напрямом. Йдеться, про невелику розвідку запорозького історика А.І. Лохматової, присвячене волосному старшині, негативний образ якого також був нав'язаний українськими літераторами, і зокрема І. Тобілевичем¹⁶. Автор, спираючись на цілу низку даних, почерпнутих безпосередньо з архівних джерел, запевняє, що волосний старшина створив власний розумовий світ і йому вдалося, будучи виборним посадовцем, добре служити громаді й державі. Причому, плату він отримував від волосного правління, але присягу давав імператорові, мав за службу нагороди у вигляді медалей, і його кар'єра документувалася у відповідному формулярному списку. Такий підхід до з'ясування особливостей виборних посад у місцевих органах влади дозволив автору значно поглибити знання про те, як відбувалося поєднання одним із місцевих посадовців власних інтересів та громадських і державних. А якщо спробувати вписати цей факт у ширший розгляд суспільної структури й влади, то буде зрозумілішим, що Російська імперія трималася на такій організації місцевого управління.

Якщо спробувати проаналізувати, в чому полягає суть *історії повсякдення*, то насамперед варто зауважити, що однією з її особливостей є зміщення акцентів саме у бік конкретних деталей, наповнення сюжету живими подробицями. А для цього можна залучати й напрацювання інших дисциплін з тим, щоб досліджувати минуле на мікрорівні, а значить, глибше, яскравіше, переконливіше та цікавіше, бо в центрі інтересів дослідника має перебувати конкретна людина, поведінка, звички, манери, світогляд якої можуть бути типовими для цілої соціальної групи або певного стану (парафія, село, міський будинок, родина, дворянський салон). І далеко не завжди вони матимуть лише економічне чи

політичне підґрунтя, а дозволять відзначити корпоративні інтереси, неформальні контакти, персональні взаємозобов'язання, протекцію й такі індивідуальні риси характеру, як заздрість, амбітність чи підступність, які тією чи іншою мірою впливали на розвиток історичних подій. Хоча тут варто вдатися до застереження: описовістю не слід зловживати, а головне, вона не повинна замінювати аналітику.

Взірцем вкраплення повсякдення у дослідження може бути праця американської авторки П. Герлігі, присвячена Одесі. Щоб показати стан культури міста та зокрема впливу театру на життя простих людей, вона звертається до свідчень очевидців, які стверджували, що арії з італійських опер після їх виконання співаками, наспівували просто на вулицях, при цьому зауважує, що чумаки віддавали перевагу «La donna й mobile»¹⁷.

Поле дослідження *історії повсякдення* помітно збільшується у порівнянні із спершу запропонованим німецькими істориками і поширюється й на елітні стани чи окремі їх групи. Тут доречно навести як приклад студію Ю.М. Лотмана, в якому розглянуто складові повсякденної дворянської культури (бал, сватання, шлюб, розлучення, картярська гра, дуель та ін.)¹⁸. В іншій статті цей же автор розглянув моделі мислення й поведінки декабристів. Дослідник, виходячи з того, що «матеріальна, побутова культура проймає все життя людини, являє собою цілу складну систему, певним чином структуровану», стверджує, що повсякденне життя – це певна знакова система, текст, який і ставить собі за мету прочитати історик¹⁹.

Якщо взяти та дослідити ще один суспільний стан – духовенство, то варто звернутися, наприклад, до православного священика як його основного представника. Ця постать бачиться у площині дослідження як державно-церковних, так і парафіяльних взаємовідносин. Адже служба й поведінка священика, особливо в конфліктних ситуаціях, зумовлювалася відносинами як з місцевими державними інституціями, так і з жителями парафії.

Здається, що без *історії повсякдення* все ще важко побачити провінційне місто XIX ст. в Україні, коли детально не з'ясовано, чим займалися міщани певного кварталу, вулиці, котрі ремесла вони опановували, як організовували свої корпорації, проводили свята, вечори та т. ін. Котрі в них були традиції та уявлення щодо створення сім'ї, догляду й виховання дітей. Як міщани реагували (і чи реагували) на церковні проповіді і чи переймалися тим, про що у них йшлося? Заслуговує на увагу прискіпливих і неупереджених дослідників життя мешканців доходних будинків, нічліжок та сиротинців, широкий спектр інших питань, пов'язаних з функціонуванням ринків і торгових рядів, крамниць, ресторанів та трактирів. Поза увагою істориків, на жаль, залишились одяг

городян й їх ставлення до моди, народні розваги, що влаштовувалися в містах на свята, повсякденне життя пожежних команд і поліції, учнівської молоді, педагогів шкіл, гімназій та університетів.

Отож, будь-яка складова життя міста, конкретної його частини, розглянута «під мікроскопом» для з'ясування повсякдення, може стати предметом поглибленого дослідження. У цьому виокремленому світі, найімовірніше, історик не побачить визиску одного класу іншим, а палітра відносин між власником майстерні, професійністю робітників, з їхньою звичкою до селянської праці стане більш яскравою, рельєфною й наближеною до дійсності. Можливо, саме невмінням використати цей новий підхід до традиційного історіописання пояснюється відсутність в сучасній українській історіографії праць з історії міста XIX – початку XX ст.? Хоча варто зауважити, що дослідження цієї проблеми було досить вдало розпочате ще у 1930-х рр.²⁰

Якщо більш детально зупинитися на питанні управління українськими регіонами, то тут для демонстрації можливостей *історії повсякдення* зможе слугувати аналіз «робочого дня» генерал-губернатора, губернатора або городничого, представників самодержавства на місцях і його зміни протягом кількох десятиліть. Цей підхід до дослідження влади одним із перших запропонував американський історик Р. Роббінс-молодший, який у книжці «Царські намісники» описав один день із життя російського губернатора²¹. Московська дослідниця О.Ю. Захарова, запозичивши його, яскраво змалювала постать найвизначнішого генерал-губернатора Новоросійського й Бессарабського краю М.С. Воронцова. Для досягнення поставленої мети авторка звернулася до спогадів сучасників, літераторів і публіцистів, які особисто знали графа, служили під його началом, були у захопленні від його неординарного урядування, зокрема від його канцелярії, для служби в якій М.С. Воронцов добирав чиновників особисто, а то й віддавав їм своє жалування²². Спершу чиновники, які служили в канцелярії генерал-губернатора, переселившись сюди з північної столиці, пізнавали новий для себе край, а потім поринали у вир торгівлі та підприємливості, що були характерними для півдня країни²³.

Доповнення наукового дослідження регіональною компаративістикою сприятиме не лише з'ясуванню ролі влади у житті різних соціальних структур, а й вкаже, якими засобами вона намагалася тримати в своїй орбіті населення на місцях. З іншого боку, представники місцевої еліти також впливали на генерал-губернаторів, на їх уподобання для того, щоб використати імперські можливості для власних інтересів. У такий спосіб можна подолати упереджену оцінку щодо імперій як державних утворень, що нібито тримали народи в своєму складі лише за

допомогою силових заходів.

Прискіплива увага до діяльності окремих чиновників, наприклад, чиновників з особливих доручень при київських генерал-губернаторах, вкаже, що серед них було немало українофілів. Вибравши це місце служби, вони намагалися коригувати кадрову політику начальника краю, його ставлення до чиншової шляхти, української мови, селян, виразником інтересів яких вони себе вважали. У такий спосіб може бути подолане дещо спрощене уявлення про стосунки представників російської влади з лідерами українського руху²⁴. Отож, відмова від усталеної традиційною наукою точки зору є однією з наслідків застосування *історії повсякдення*, яка дозволяє значно збагатити уяву про причинно-наслідкові зв'язки.

В усі часи ідеї справляли немалий вплив на спосіб життя людей. Питання, що зачіпали громадську свідомість, хвилювали суспільство, виявлялися через переживання конкретної людини. Ідеї могли свідомо формуватися зверху та насаджуватися серед ширшого загалу. Наскільки вони ввійшли у свідомість окремих соціальних груп, можна виявити через сприйняття їх пересічними обивателями. При цьому мова може йти як про національні, так і про соціальні ідеї, а також про тенденції іншого порядку, наприклад, у царині освіти, моди, їжі тощо.

Утвердженню цього нового підходу для з'ясування впливу різних факторів на перебіг подій не зовсім сприяє джерельна база, вбога на документи особистого характеру. Представники соціальних низів майже не залишили документальних свідчень про себе. Архівні матеріали – це джерело про них, а не від них. Усілякі пересуди, плітки, анекдоти, фольклор, газетні фейлетони не менш інформативні стосовно історії повсякдення, ніж традиційні документи чи статистичні дані.

Ця категорія джерел постійно поповнюється публікаціями щоденників, біографій, епістолярій людей, світогляд яких був сформований XIX-м століттям. Чого лише вартий щоденник титулярного радника В.К. Крижанівського, на сторінках якого постійно присутній взаємозв'язок між людиною й владою. Його читач відчуває, як оживає душа чиновника – вихідця з дворян Гадяцького повіту Полтавської губернії 1830-х рр., якого імперія закликала на службу в установи південного краю, котрий на той час активно колонізувався і потребував освічених канцеляристів. Його старанність на службі, про яку він пише без надмірного пафосу, характерного для російської історіографії, та без осуду, властивого українській історіографії, дала новий результат. Він піднімався по службовій драбині, став землевласником, власне, його інтереси збігалися з інтересами Російської імперії, яка використала їх у своїй політиці, що вносить нове розуміння в формування порозуміння

українських дворян з імперським центром²⁵.

І все ж таки *історія повсякдення* чомусь слабо приживається в наукових дослідженнях. Однією з причин цього можна вважати особливість підготовки дисертаційних робіт, коли вчені ради не сприймають тих формулювань, які відступають від усталених підходів до традиційного історіописання та від класифікацій історичних дисциплін.

Отож, підведемо підсумки висловленому.

Історія повсякдення як науковий підхід для вдосконалення наукових досліджень або науковий жанр з'явилася як внутрішня потреба саморозвитку, оновлення перспектив історіописання, внаслідок кризи традиційної, нормативної, «професорської», академічної історії з її міждисциплінарними бар'єрами.

Історія повсякдення не займається дослідженням побуту. Вона лише використовує його елементи, причому спирається на досягнення інших суміжних наук – соціології, історії культури, етнології, психології, бо переймається з'ясуванням повсякденної поведінки конкретних людей, їхньої життєвої практики у різних формах, що повторюються безліч разів і впливають на більш складні соціально-економічні, політичні й культурні явища та процеси.

Історія повсякдення передбачає зосередження уваги на поведінці, обрядовій практиці, поглядах, уявленнях і формах повсякденного опору, опозиційності аж до державно-корпоративних взаємовідносин, а також на самосприйнятті суб'єктів дослідження. За допомогою останньої дослідник намагається поглянути на події й явища з врахуванням позиції її дійових осіб, що знайшло означення в такій категорії, як людський вимір.

Історія повсякдення не передбачає відмови від синтезу мікро- та макроісторії, формальної й живої історії, а потребує їх динамічного поєднання та взаємозбагачення. Її не варто відокремлювати від широкого розгляду соціальних структур з владою включно. Кажучи інакше, вона не повинна замикатися на описовому рівні, а використовуватися для посилення аналітичних висновків і формуванні нових концепцій.

Історію повсякдення можна застосувати при дослідженні минулого України XIX – початку XX ст., оскільки цій добі також властиві різноманітні життєві сюжети, конкретна практика, щоденні дії, повторюваність соціальних явищ. Її сфера дослідження визначатиметься тими проблемами, якими жила певна соціальна спільнота, котру бажає досліджувати науковець.

Історія повсякдення сприяє якнайширшому використанню в наукових дослідженнях таких методів, як порівняльно-історичний, географічний, генеалогічний, статистичний, а там, де це необхідно, просопографічний

та історико-правовий.

Історія України XIX – початку XX ст. має репрезентативну джерельну базу, на основі якої можна не лише реконструювати визначені соціальні типи, а й критично їх аналізувати, залучаючи джерела офіційного, державного, і напівофіційного, а також неофіційного походження.

Мета застосування *історії повсякдення* полягає у тому, що вона відкриває значно більші перспективи, ніж традиційна історія, стає продуктивнішою, видається багатообіцяючою. За її допомогою можна розширити межі та проблеми досліджень, залучати до аналізу ширший спектр історичних явищ, зокрема і за рахунок упровадження до наукового обігу нових видів джерел, використання методології й понятійного апарату суміжних дисциплін. В результаті вкраплення *історії повсякдення*, її вміщення до певного контексту, поза сумнівом, оновиться сюжетна лінія досліджень про минуле, з його таємницями та невідомістю, суттєво зміняться наукові висновки, які стануть більш обґрунтованими й виваженими, а значить, і більш фаховими та плідними, а то й цікавішими. Внаслідок цього зросте читацька аудиторія історика України XIX століття, яка, чого гріха таїти, катастрофічно зменшується на наших очах.

¹ Статтю підготовлено в рамках обговорення на методичному семінарі Відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАНУ щодо можливостей *історії повсякдення* для вдосконалення дослідження історії України модерного періоду.

² *Проскурякова Н.А.* Концепции цивилизации и модернизации в отечественной историографии // Вопросы истории. – 2005. – № 7. – С. 153.

³ *Добронравова И.С.* Самоорганизация гуманитарных синергетических исследований в Украине // Totallogy. Постнекласичні дослідження (тринадцятий випуск). – К., 2005. – С. 115.

⁴ *Пушкарева Н.Л.* «История повседневности» и история «частной жизни»: содержание и соотношение понятий // Социальная история. Ежегодник. 2004. – М., 2005. – С. 93.

⁵ *Портелли А.* Особенности устной истории // Хрестоматия по устной истории. – СПб., 2003. – С. 33.

⁶ Див. докладніше: *Кром М.М.* Историческая антропология: Пособие к лекционному курсу. – СПб., 2000. – С. 3, 7, 49–51.

⁷ Цит. за: *Оболенская С.В.* «История повседневности» в современной историогра-

- фии ФРГ // Одиссей. Человек в истории. – 1990: Личность и общество. – М., 1990. – С. 184.
- ⁸ Шарп Джим. Історія знизу // Нові перспективи історіописання / За ред. Пітера Берка. – К., 2004. – С. 37.
- ⁹ Сазонов С.В. К проблеме восприятия смерти в средневековой Руси // Русская история: проблемы менталитета. – М., 1994. – С. 49–51;
- ¹⁰ См.: Одиссей. Человек в истории. – 1990: Личность и общество.
- ¹¹ Там же. – С. 97–131.
- ¹² Богданов К. Повседневность и мифология. Исследование по семиотике фольклорной действительности. – СПб., 2001. – С. 9.
- ¹³ Шарп Джим. Вказ. Праця. – С. 43, 54.
- ¹⁴ Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII– начало XX в.): Генезис личности, демократической семьи и правового государства. – СПб., 2000. – С. 173.
- ¹⁵ Уортман Р.С. Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России / Авторизов. перевод с английского М.Д. Долбилова при участии Ф.Л. Севастьянова. – М., 2004.
- ¹⁶ Лохматова А.І. Портрет волосного старшини в контексті історії пореформеного селянства // Вісник Дніпропетровського університету. – 2004. – № 5. – С. 15–21.
- ¹⁷ Герлігі П. Одеса: Історія міста, 1794–1914. – К., 1999. – С. 142.
- ¹⁸ Лотман Ю.М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века). – СПб., 1994.
- ¹⁹ Его же. Декабрист в повседневной жизни: (Бытовое поведение как историко-психологическая категория) // Литературное наследие декабристов. – Л., 1975. – С. 25–74.
- ²⁰ Див., наприклад, Баранович О. Панське місто за часів Польської держави (Старий Костянтинів) – К., 1928.
- ²¹ Роббинс Р. Наместник и слуга // Отечественная история. – 1993. – № 1. – С. 202–213.
- ²² Захарова О.Ю. “Генералы своих судеб”: М.С. Воронцов – генерал-губернатор Новороссийского края. – М., 1998; Её же. Генерал-фельдмаршал светлейший князь М.С. Воронцов. Рыцарь Российской империи. – М., 2001.
- ²³ Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. – К., 2005. – С. 229–245.
- ²⁴ Там само. – С. 313–320.
- ²⁵ Рец.: Шандра В. Бабанов К.А., Лиман И.И. Бердянськ в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановського; Крыжановский В.К. Дневники. – Запорожье, 2002. – 218 с., ил. // Український археографічний щорічник. – Київ–Нью-Йорк, 2004. – С. 755–759.